

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

# KAD POLITIČKA ELITA PODCIJENI GRAĐANE

Parlamentarni izbori u Crnoj Gori

**Zoran Stoilković, Miloš Vukanović,  
Daliborka Uljarević (ur.)**  
septembar 2020.



Prije parlamentarnih izbora u Crnoj Gori, CGO i FES su predstavili nalaze istraživanja javnog mnjenja prema nizu društveno-političkih pitanja koji oblikuju i odnos prema izbornoj ponudi.



Cilj istraživanja bio je da stavi u fokus stavove građana i građanki koji su mogli biti korisni izbornim akterima u formulisanju kampanja, ali koji ostaju upućujući i u nastupajućem periodu.



Građani i građanke Crne Gore su umorni od lidera "čvrste ruke". Oni žele demokratsko, participativno liderstvo koje će odgovore na izazove tražiti kroz dijalog i kompromis unutar jakih institucija. Ovo je gotovo revolucionarna promjena i poruka koju političke elite u Crnoj Gori moraju razumjeti.

DEMOKRATIJA I LJUDSKA PRAVA

# KAD POLITIČKA ELITA PODCIJENI GRAĐANE

Parlamentarni izbori u Crnoj Gori



*Centar za građansko obrazovanje*  
*Centre for Civic Education*

# Sadržaj

<b>Sažetak</b> .....	4
<b>UVOD</b> .....	5
<b>ŠTA UTIČE NA POLITIČKI ŽIVOT CRNE GORE?</b> .....	6
Izborne poruke i pouke građana i građanki Crne Gore.....	6
Povjerenje kao izvor političke snage .....	6
Društveni problemi i prioriteti.....	7
<b>ZAHTEJEV CRNE GORE: VIŠE PRAVDE I JEDNAKOSTI</b> ...	8
Umor od lidera „čvrste ruke“ .....	8
Nema predaje bez borbe.....	8
Izborna demokratija.....	9
<b>KO BIRA U CRNOJ GORI?</b> .....	10
Profili građana i građanki .....	10
Zauzimanje mjesta na političkom spektru.....	10
Kakvo društvo i državu želimo?.....	11
<b>VJERA KAO OSNOVA PROMJENA</b> .....	13
Građani i građanke kao tvorci promjena .....	13
Ljudi i partije.....	13
<b>KOME SMO OKRENUTI?</b> .....	15
<b>KA DRUGAČIJOJ CRNOJ GORI</b> .....	17

## Sažetak

Nedavno održane parlamentarne izbore u Crnoj Gori dominantno karakterišu (1) visoka izborna izlaznost i motivacija birača unutar (2) kreirane klime naglašenih političkih tenzija, nepovjerenja i neizvjesnosti i, (3) sam izborni rezultat koji je, zahvaljujući sinergiji koju je proizvelo okupljanje opozicije u tri izborne kolone, doveo do tijesne pobjede opozicije.

Istraživanje Centra za građansko obrazovanje (CGO) i fondacije Friedrich Ebert (FES), koje je prethodilo izborima, nije imalo namjeru da se direktno bavi izbornim prognozama, akterima i njihovim šansama. Ono je imalo dubinski karakter i u njegovom fokusu su bili građani i građanke Crne Gore – njihovi politički stavovi i vrijednosti, percepcije realnosti, stepen (ne)povjerenja prema društvenim i političkim akterima i institucijama, kao i lična očekivanja, strijepnje, strahovi i nade.

Građani i građanke nijesu neposredni kreatori promjena, niti se najčešće na osnovu njihove izborne odluke može predvidjeti sastav i struktura buduće vlasti. No, oni jesu snaga koja može, bar posredno, mijenjati scenu i (postizborni) tok radnje i zaplete na njoj.

Zato svako ko je ozbiljan politički igrač, i još pretenduje da bude analitičar, mora da pomno analizira i njihove, najčešće, nedorečene, pa i kontradiktorne poruke.

Ovo se posebno odnosi na zemlje poput Crne Gore, u kojoj do političke promjene dolazi nakon tri decenije neprekinute vlasti jedne strukture i u kojoj su već stasale generacije koje ne pamte drugu vladajuću partiju, niti vrijeme u kojem predsjednik te partije i njeno oličenje, Milo Đukanović, nije bio ključna politička figura.

## UVOD

Mjesec i po prije parlamentarnih izbora u Crnoj Gori, Centar za građansko obrazovanje (CGO) i fondacija Friedrich Ebert (FES) predstavili su nalaze istraživanja javnog mnjenja o stavovima građana i građanki prema nizu društveno-političkih pitanja koja oblikuju njihove potrebe i izbore, kao i odnos prema izbornoj ponudi.

Terensko istraživanje sprovedno je od 30. juna do 5. jula 2020.godine, uz troetapni stratifikovani uzorak kojim je obuhvaćeno 10 opština u Crnoj Gori. Ukupan uzorak činilo je 707 punoljetnih ispitanika, uz poststratifikaciju po nizu indikatora, uključujući regionalni aspekt, pol, starost, obrazovanje, nacionalnost, itd. Korišćen je CAPI prosječne dužine od 30 minuta. Stručnu podršku pružila je agencija *Damar*.

Cilj istraživanja bio je da doprinese razumijevanju crnogorske društvene i političke scene stavljajući u fokus građane i građanke i njihove stavove koji su mogli biti korisni izbornim akterima u formulisanju izbornih kampanja, ali koji ostaju podjednako važni i upućujući i u nastupajućem periodu.

Da bi se došlo do sadržajnog presjeka političko-ideološkog i vrijednosnog usmjerenja društva potrebne su detaljnije analize. Iskustva iz regiona ukazuju da post-jugoslovenska društva imaju konglomeraciju normi kao mješavinu socijalističkog nasljeđa, višedecenijskog državnog protekcionizma, tranzicionih i nacionalnih frustracija, različitih ekonomskih pozadina, ali i žilave želje za promjenom i boljitkom. Crna Gora je u odnosu na region specifična, između ostalog, po ustavnom uređenju, shvatanju i tradiciji međunacionalnih odnosa, ali i izrazitoj ljevičarskoj orijentaciji.

Parlamentarni izbori 2020.godine su opomena da igra sa ustaljenim identitetskim kartama nosi veliki rizik i limit u društvu koje je zrijevalo kroz turbulentne tranzicione lomove i bez potrebnog strateškog vođstva. Nalazi istraživanja su ukazali na značajnu emancipaciju građanstva koje odgovorni političari i lideri moraju imati u vidu i razmišljati van okvira projektovanog rezultata ili uskih partijskih interesa.

Rezultati posljednjih izbora u Crnoj Gori su posljedica niza faktora i ono što je odlazeća vlast vremenom zanemarila, a buduća ne smije da ignoriše, jeste da postoji set političko-

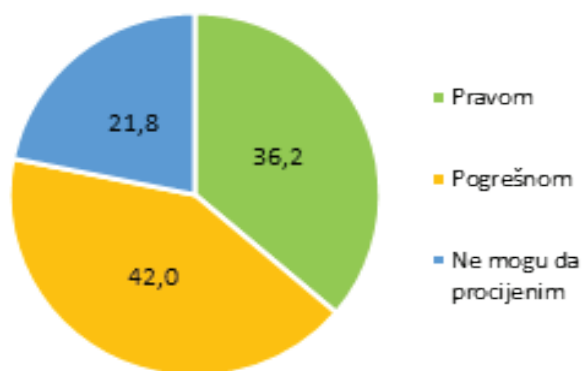
ideoloških-vrijednosnih normi koje moraju biti osnov svake vlasti. Crnogorsko društvo je zapadno profilisano sa ljevičarskom orijentacijom. Postoje tradicionalne norme na koje se uvijek mora računati, ali koje mogu da žive u liberalnom okviru. Društvena letargija se smanjuje, a ovi izbor bi mogli učvrstiti vjeru građana i građanki u moć promjene što bi bilo podsticajno za revitalizaciju zaboravljenog instituta odgovornosti u političkom spektrumu.

Ovo svoju težinu dobija i zbog izazova pred Crnom Gorom na koje može adekvatno odgovoriti samo ona Vlada koja ima politički legitimitet, kredibilitet i stručni kapacitet da te izazove iznese.

# ŠTA UTIČE NA POLITIČKI ŽIVOT CRNE GORE?

## Izborne poruke i pouke građana i građanki Crne Gore – društveni i individualni okvir

„Vox populi“ smo prvo potražili u značenjima stavova o zadovoljstvu sopstvenim životom i sa njima povezanim (ne)zadovoljstvom pravcem u kojem, po građanima i građankama, ide Crna Gora.



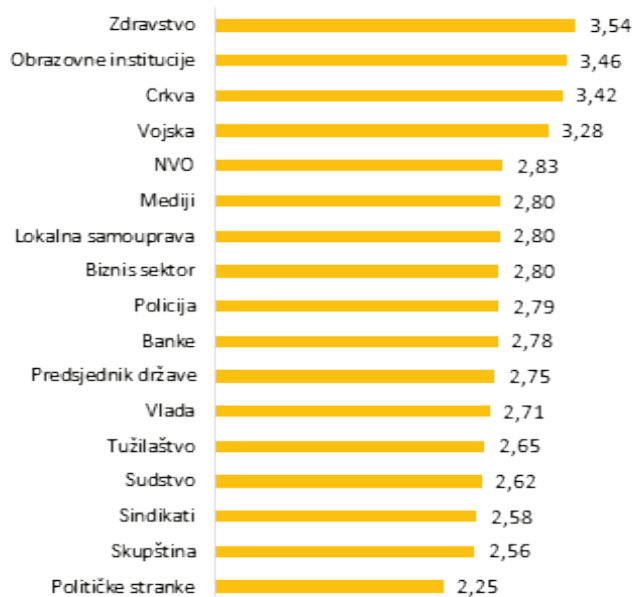
Grafik 1: U kojem se pravcu kreće Crna Gora?

Da se Crna Gora kreće pogrešnim putem mišljenja je 42% građana i građanki, dok nešto više od trećine smatra da država ide u dobrom pravcu. Kada se to svede na ličnu ravan, odnosno stepen zadovoljstva životom, mjereno na skali od 1 do 10, prosjek je 5,66. To upućuje na zaključak da su građani i građanke na granici između zadovoljstva i nezadovoljstva svojim životom u Crnoj Gori.

Stanje u kojem je umjereno lično (ne)zadovoljstvo praćeno tek relativno većinskim stavom da zemlja ide u pogrešnom smjeru jeste značajna indikacija o široko rasprostranjenom uvjerenju da aktuelne javne politike ne pružaju garancije za stabilan i demokratski razvoj. No, ono ne vodi, pogotovo ne pravolinijski, do političke promjene, odnosno prije završava u političkoj frustraciji većine i njenom ciničnom odnosu prema akterima politike, uključiv i one opozicione.

Do promjene dolazi tek kad se povjeruje da je promjena moguća, odnosno da je ovog puta opozicija spremna i sposobna da je ostvari a da je vlast istovremeno, konjuktornim potezima, sebi zabila autogol.

## Povjerenje kao izvor političke snage



Grafik 2: Povjerenje u institucije mjereno na skali od 1 do 5

Građani i građanke Crne Gore najviše vjeruju zdravstvenom i obrazovnom sistemu, te crkvi i vojsci. S druge strane, najmanje povjerenja imaju u političke partije, Skupštinu i sindikate. Veoma se visoko pozicioniraju nevladine organizacije, koje su daleko iznad nekih ključnih institucija.

Kako se mogu iz postizborne optike čitati dobijeni nalazi?

Distribucija povjerenja je uobičajena. Na primjer, povjerenje u kolektivne aktere interesnog organizovanja poput partija, pa i sindikata, standardno je nisko iako veće nego u zemljama u okruženju. No, indikativna su dva reda rezultata. Prvo, rejting aktera i instituta vlasti je ispod prosječnog, odnosno tu je vidljiva erozija povjerenja. Dodatno, uz ustaljen visok rejting crkve, vojske, kao i obrazovnih i zdravstvenih institucija, za Crnu Goru je specifičan relativno visok rejting NVO sektora, ali i medija.

Iz ovog slijedi zaključak da kada se politički akteri limitiranog rejtinga nađu u sukobu, ili bar ozbiljnom sporu, sa društvenim akterima i institucijama koji raspolažu povjerenjem kao resursom, promjena postaje vjerovatna i sama se po sebi nameće.

## Društveni problemi i prioriteti

Dobijeni nalazi nedvosmisleno potvrđuju da izbornu volju građana, prije svega, određuju pitanja standarda i kvaliteta života, brige za životnu perspektivu, mladih, odnosno zalaganje za manje korupcije a više socijalne pravde i jednakosti. To je, uz visoko vrijednovanje demokratije u ovom istraživanju, evidentno i kroz prepoznavanje i osudu nedemokratskih izbornih praksi, i u saglasju sa

dominantnim ljevičarstvom birača. Za građane i građanke Crne Gore, i to je jedna od ključnih poruka učesnika u ovom istraživanju, demokratija i socijalna pravda su gotovo sinonimi, odnosno one moraju ići ruku pod ruku. U tom kontekstu, Zakon o slobodi vjeroispovjesti, čije je usvajanje petina anketiranih vidjela kao prioritetnu izbornu temu, ima ulogu dodatnog mobilizirajućeg faktora koji motiviše značajan dio biračkog tijela.

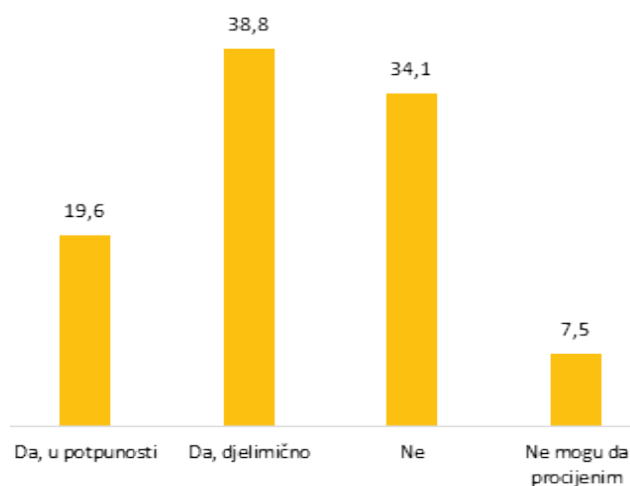


Grafik 3: Teme koje treba da budu prioritet u kampanji za parlamentarne izbore 2020.godine

# ZAHTJEV CRNE GORE: VIŠE PRAVDE I JEDNAKOSTI

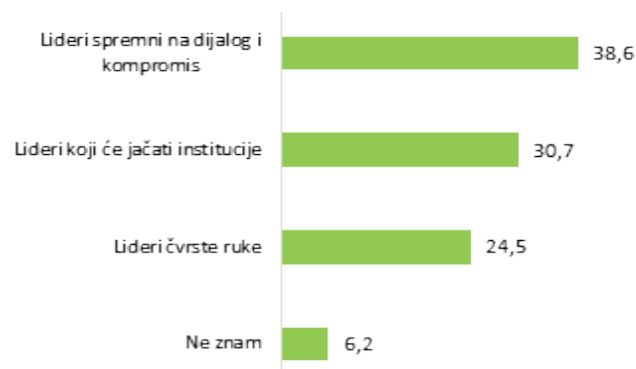
## Umor od lidera "čvrste ruke"

Nalaz da je za tek za petinu birača Crna Gora izvjesno demokratska država a da, uz trećinu onih koji imaju potpuno suprotan stav, idu čak dvije petine onih koji nisu, u većoj ili manjoj mjeri, zadovoljni njenim kvalitetom i ostvarenim učincima u Crnoj Gori, iz optike dobijenih izbornih rezultata, jasno pokazuje da virus nezadovoljstva nije bio ograničen na opoziciono biračko telo.



Grafik 4: Da li je Crna Gora demokratska država?

Očito, više demokratije je očekivao i značajan dio glasača Demokratske partije socijalista (DPS) i stranaka koje su činile vlast na nacionalnom nivou do ovih parlamentarnih izbora. Zato, ko god da oblikuje narednu vlast mora uvažiti vapaj za više demokratije i jednakosti a manje korupcije, klijentelizma i vladavine tajkuna i političkih oligarha koja nadilazi granice partijskih podjela.



Grafik 5: Kakvi lideri trebaju Crnoj Gori?

No, vjerovatno najznačajniji i ohrabrujući nalaz, u prilog procesu demokratskog sazrijevanja Crne Gore, je identifikovani umor Crne Gore od lidera čvrste ruke. Čini se da su građani i građanke otvorili konkurs i krenuli u potragu za demokratskim, participativnim liderstvom koje će odgovore na izazove tražiti kroz dijalog i kompromis unutar jakih institucija. U odnosu na ranije dobijane nalaze o dominantnoj, tradicijski formiranoj autoritarnoj strukturi i raširenom kultu vođe prisutnom, recimo, kroz široko rasprostranjeno prihvatanje stava da je najvažnije naći jakog vođu kojeg će narod slijediti bez pogovora, ovo je gotovo revolucionarna promjena i poruka koju pripadnici političke elite u Crnoj Gori moraju razumjeti. Naravno, ako žele da (p)ostanu politički uticajni. Takođe, dobro bi bilo da se ovaj „demokratski virus“ raširi i po regionu.

## Nema predaje bez borbe

Sličan značaj i značenje ima i nalaz da je biračkom tijelu većinski strana ideja bojkota izbora. Naime, u prvoj polovini 2020.godine, odnosno prije samih izbora, bila je aktuelna i tema bojkota izbora. Na direktno pitanje da li podržavaju bojkot parlamentarnih izbora 58% građana i građanki bilo je decidno u stavu da ne podržava, dok je za otprilike četvrtinu to bila bliska ideja (24.6%), a manje od petine (17.4%) nije moglo da se odredi oko ovog pitanja. Dobro je da su ovu poruku na vrijeme pročitali i njegovi zagovornici.

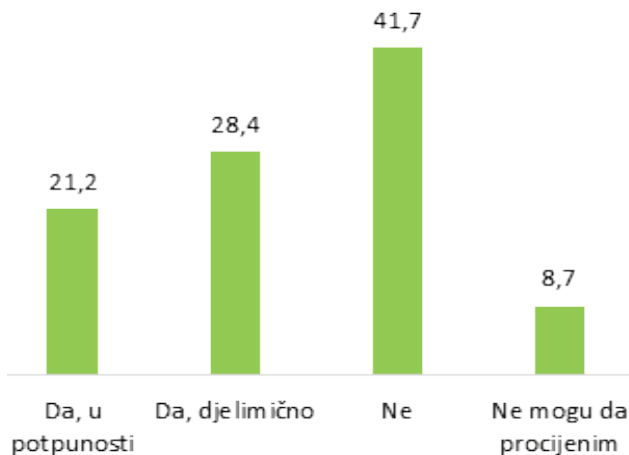
Politička teorija i posebno komparativna izborna praksa, s pravom, imaju velike rezerve prema bojkotu izbora kao efikasnoj opozicionoj političkoj strategiji. Ovo se odnosi i slučaj kada se radi o vidljivim predizbornim neregularnostima i znatnom dijelu javnosti jasnoj neravnomjernosti izbornih učesnika. Nalazi istraživanja pokazuju da bojkot ne bi podržala ni većina opoziciono opredjeljenog biračkog tijela. Narativ o bojkotu ima jedino nekog smisla kao sredstvo da se u vremenima pred raspisivanje izbora izvrši dodatni pritisak i pokušaju dobiti bolji izborni uslovi.

Nakon toga, daleko efektivnija je strategija oblikovanja dovoljno atraktivne i uvjerljive izborne ponude koju prati optimalna koaliciona strategija izlaska na izbore u onom broju programskih izbornih koalicija koje sabiraju glasove a da, pri tom, svaka pojedinačno prelazi izborni prag.



## Izborna demokratija

Kad je riječ o procjeni uslova za demokratsko ograničavanje izbora i o legitimnosti izbora, prevagu nose oni koji misle da postoje određeni uslovi i da su u nekoj mjeri izbori fer i poštjeni, ali ostaje i veliki procenat decidnih u stavu da Crna Gora nema poštene i fer izbore (41.7%).



Grafik 6: Da li su izbori fer i poštjeni?

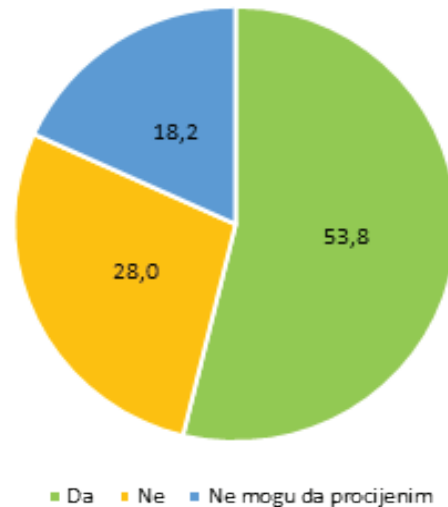
Oni koji misle da izbori nijesu poštjeni i fer kao glavne prepreke navode: zloupotrebu državnih resursa od strane vlasti, neuređene biračke spiskove, loše izbornu zakonodavstvo, a zatim i nepovjerenje u ključne institucije za sprovođenje izbora (Državna izborna komisija (DIK), Agencija za sprječavanje korupcije (ASK), Tužilaštvo) i neadekvatnu kontrolu finansiranja političkih kampanja.

Iz postizborne optike, dalo bi se zaključiti da ni uspostavljanje minimalne izborne demokratije nije bar za polovinu biračkog tijela u Crnoj Gori gotova stvar, odnosno da je to za njih važna pretpostavka povjerenja u institucije i sopstveno angažovanje.

U tom okviru posebno zloupotreba državnih resursa, odnosno raširena sumnja, i podastri dokazi, o praksi kupovine glasova vodi stanju koje dobar dio građanstva to doživljava kao "udar na obraz" ili kap koja preliva čašu.

Dodatno, više od polovine građana i građanki smatra da je glasanje na izborima u Crnoj Gori tajno. Suprotnog stava je 28%, dok skoro svaki peti ispitanik ne može to da procjeni.

Ogroman je broj (62.8%) i onih koji vjeruju da se u nekom obimu kupuju glasovi na izborima. Kao najodgovornije za ovu pojavu, građani i građanke percipiraju sve aktere izbornog procesa (političke partije, institucije i same građane), a u pojedinačnoj procjeni partije i one koji su spremni da prodaju svoj glas.



Grafik 7: Da li je glasanje na izborima u Crnoj Gori tajno?

Demokratski pomak i, bar potencijalno, pretpostavku demokratske, odgovorne izborne prakse predstavlja posebno ohrabrujući, ili bar otriježnjujući nalaz, da se u krugu krivaca za koruptivnu praksu kupovine glasova prepoznaju i građani, pored partija koje to čine i "nijemih" institucija, uključuju i one među njima koji u tome (ne) voljno i sami učestvuju.

## KO BIRA U CRNOJ GORI?

### Profili građana i građanki

Političko-ideološko uvjerenje građana i građanki Crne Gore tradicionalno je u sjenci proklamovanih nacionalnih preferenci, koje su, u značajnoj mjeri, oblikovale sve izbore u Crnoj Gori od uspostavljanja višepartijskog sistema 1991. godine. To, naravno, ne isključuje određivanje glasača na izborima i prema ideološkim odrednicama građanskog/nacionalnog, zapad/istok, centralizacija/decentralizacija, itd. Međutim, sva pitanja u odnosu na klasičan politički spektar lijevo/desno, liberalno/konzervativno u istoriji savremenog crnogorskog višepartizma, iako nominalno prisutna, ostaju ispod identitetske identifikacije ili marginalizovana u okvirima manjih političkih partija.

Stoga je dio sprovednog istraživanja imao u fokusu i pokušaj da se više sazna o ličnim, ideološkim i političkim uvjerenjima crnogorskih građana i građanki. Preciznije, cilj je bio da se utvrdi kakvom političko-ideološkom društvu i državi oni teže. Podaci su ukazali na političku evoluciju društva, ali i na određene varijacije vezane za demografiju, obrazovanje i starost.

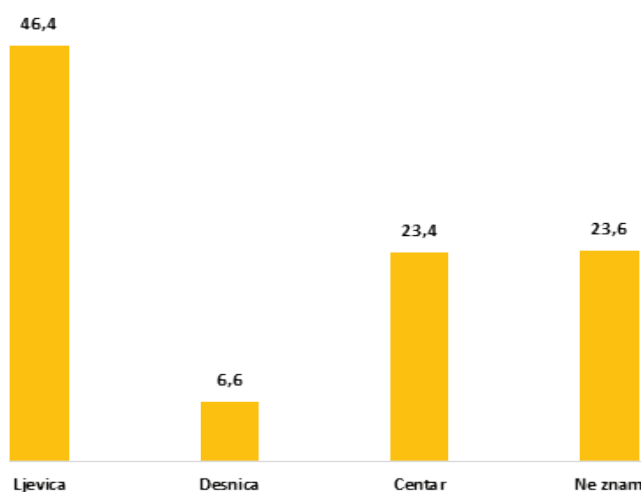
Na izborni rezultat je presudno uticalo nataloženo socio-ekonomsko nezadovoljstvo uz sve izraženije loše upravljanje pandemijom, korupcionaške skandale i otuđenost vladajuće strukture. Međutim, ideološko-politička uvjerenja ne treba zanemariti i čini se da je to prepoznala i nova vladajuća većina koja je, u okviru prvih poteza izašla sa četiri principa, a onda i sa sporazumom od sedam tačaka kojim se obavezala pred crnogorskim biračkim tijelom, ali i zainteresovanom međunarodnom javnošću, da neće biti odstupanja od utabanih pravaca evropeizacije crnogorskog društva koji imaju široku podršku

### Zauzimanje mjesta na političkom spektru

Određivanje i razvoj partija prema političkom spektru u Crnoj Gori je obustavljeno prije nego što je i imalo šansu da se profiliše - prvo kraljevskom diktaturom, a potom jednopartizmom komunističkog sistema. Nadalje, i pored deklarativnih programskih određenja, svako dubinsko raslojavanje partija i društva od uspostavljanja višepartizma ograničavala su identitetska pitanja i bremenita tranzicija. Ipak, ustalilo se mišljenje da crnogorsko društvo naginje ka ljevičarskim idealima. Razlozi za to uzimani su iz viševjekovne prisutnosti autonomnog komunalnog

uređenja predpetrovićevskog društva, pozitivnog stava ka komunističkom periodu zbog industrijskog razvoja i antifašističkog nasljeđa, kao i iz specifičnosti multikonfesionalne tolerancije.

Istraživanje je ukazalo da građani i građanke sebe dominantno vide kao ljevičare, odnosno tako se pozicioniralo blizu polovine njih, dok je svaki četvrti svoju političku orijentaciju pozicionirao na centru. Četvrtina nije mogla da se odredi u vezi sa ovim pitanjem, a svega 6,6% anketiranih se vidi na desnici.



Grafik 8: Da li građani i građanke Crne Gore sebe vide kao ljevičare ili desničare?

Prilikom postavljanja ovog pitanja, dat je okvir odnosno da se pod ljevicom podrazumijeva skup vrijednosti i stavova u koji spadaju sloboda, jednakost, socijalna pravda, napredak, reforma i internacionalizam, a za desnicu su izlistani autoritet, hijerarhija, profit, slobodno tržište, tradicija i nacionalizam i na toj skali su građani i građanke sami sebe pozicionirali.

Uporedni podaci ukazuju da se radi o najvećem procentu onih u regionu koji sebe identifikuje sa shvatanjima i idealima ljevice. Potrebna su detaljnija istraživanja oko uticaja ovako visokog stepena opredjeljenosti ka jednom političkom spektru, ali nakon svih primjera nejednakog tretmana u društvu, a posebno u odnosu na funkcionere do skoro vladajuće strukture, razumno bi bilo pretpostaviti da je ovakva ideološko-politička profilacija imala svoju refleksiju i kroz rezultate izbora.

Nadalje, imajući u vidu da se na crnogorskoj političkoj sceni nalaze partije koje često u svom imenu, ali i programu, imaju politikološko-ideološke odrednice, istraživanjem je provjeravano da li se prepoznaju kao takve, uz napomenu da tim pitanjem nijesu bile obuhvaćene partije nacionalnih manjina. Tako je Demokratski front (DF) najčešće navođen kao partija/koalicija desnice (37%, dok ih u centar smješta 16.7%). Interesantno je da slijede, po percepciji građana i građanki, kao desne partije DPS (30.3%, nasuprot 22.7% onih koji ih vide na lijevici), SD (30.4% u odnosu na 17.7% onih koji ih smještaju na lijevo) i SNP (25.8% ih vidi kao desnicu, a 17.5% kao ljevicu), pri čemu ove tri partije u svom imenu sadrže ljevičarsku odrednicu socijalizma. U ovom se identifikuje kao važan indikator pozicioniranja nacionalno i religijsko pitanje i udaljavanje od socijalnih tema, a što je anketirane izgleda vodilo ka tome da neke od partija deklarativno socijalističkog usmjerenja svrstaju desno.

Kao najprepoznatljiviji politički subjekti lijevog spektra političkog djelovanja (preciznije centralno/lijevog) prepoznaju se URA (28.5% ih vidi u ljevici, a 17.9% u centru), Demokrate (24.9% ih pozicionira u centar, 23.5% u ljevicu a 19.1% u desnicu) i SDP (22.9% ih svrstava u ljevicu, a 22.4% u centar). Ove partije, mimo SDP-a su ostvarile rast kao oštra opozicija DPS-u, dok je SDP od najave podrške DPS-u, tokom kampanje, počeo gubiti podršku. To ukazuje i da su izbori bili određeni više odnosom prema do nedavno vladajućem DPS-u nego prema deklarativnim ili praktično prepoznatim ideološkim okvirima.

Jasno je da neke od ovih percepcija ne odgovaraju onom za što se te partije javno zalažu, pa ostaje na partijama da procijene zašto ih građani i građanke vide drugačijima nego što se predstavljaju i kako da to koriguju u nastupajućem periodu. Ovo se posebno odnosi na dalju političku budućnost DPS-a koji mora sprovesti temeljnu reformu uz "provjetranje" kadrova na svim nivoima ako želi da ostane ozbiljan igrač na političkoj sceni u Crnoj Gori, ali i na sve druge partije koje pripadaju ili streme članstvu u međunarodnim organizacijama partija određene ideološke profilacije.


## Kakvo društvo i državu želimo?

Crnogorsko društvo je u jugoslovenskim okvirima bilo definisano kao tradicionalističko, sa određenim jasno zastupljenim konzervativnim normama. I nakon tri decenije demokratskog razvoja, shvatanje uloge porodice, pozicije muškarca i žene u društvu, odnosa ka autoritetu, itd. izgledala su čvrsta i nepromjenljiva. Socijalna migracija za vrijeme komunističke industrijalizacije je samo djelimično uspjela da poljulja ove norme, a ni prolongirana tranzicija i ekonomska kriza uz jake identitetske naboje i porast uticaja vjerskih organizacija nijesu mogli imati adekvatan pozitivan uticaj na ovaj spektar. Ovdje se, možda i najbolje, vidi i dio rezultata velikih i često nedovoljno priznatih napora koje je uložio civilni sektor u Crnoj Gori u izgradnju participativne političke kulture.

Stoga nijesu potpuno iznenađenje nalazi istraživanja koji ukazuju da su trenutne vrijednosti crnogorskog društva oblikovane prema liberalno-ljevičarskim shvatanjima, poput slobode pojedinca, jednakih uslova za društveno djelovanje i podrške građanskom društvu uz prisustvo određenih konzervativnih elemenata, poput poštovanja autoriteta i tradicionalizma. Nisko su kotirana, ali i dalje prisutna i pojedina diskriminatorna konzervativna shvatanja ka LGBT populaciji i ženama.

Nema ništa važnije od slobode pojedinca	4,53
Društvo treba da obezbjedi jednake uslove (školstvo, zdravstvo) za razvoj sposobnosti svakog pojedinca.	4,51
Poštovanje autoriteta u porodici, školi, državi, neophodne su za ostvarenje društvenog napretka.	4,14
Svako zatvaranje u sopstvenu naciju besmisleno je na početku 21. veka	3,93
Treba se vratiti tradiciji i izvornim vrijednostima svog naroda.	3,7
Treba težiti što manjem učešću vjerskih organizacija u funkcionisanju države.	3,59
Nevladine organizacije su korisne za naše društvo	3,49
Homoseksualci ne trebaju imati jednaka prava kao i drugi građani	3,09
Država treba da se što manje petlja u ekonomiju.	2,76
Nekim ljudima treba zabraniti da glasaju na izborima	2,63
Abortus (pobačaj) ne bi trebalo dozvoliti.	2,62
Nejednakost u bogastvu i društvenom položaju među ljudima je prirodna stvar	2,49
Najbolje bi bilo kada bi postojala samo jedna politička partija	2,34
Ženama je, prije svega, mjesto u kući, gdje se trebaju brinuti o kućanstvu i odgoju djece	2,03

 Liberalne tvrdnje

 Konzervativne tvrdnje

Grafik 9: Prosječne vrijednosti za tvrdnje koje se odnose na liberalizam/konzervativizam

Nalazi istraživanja ukazuju na promjene unutar crnogorskog društva u jačanju vrijednosti koje su podržavajuće za demokratizaciju. Pojedine tradicionalne norme su očekivano

prisutne, ali na nižem nivou od ranijih istraživanja i bliže drugim evropskim društvima što može biti efekat procesa evropeizacije.

Na ovo se nadovezuju stavovi prema ustavnom uređenju Crne Gore kao građanske države, najvećoj civilizacijskoj tekovini crnogorskog društva i multikulturalne i multikofensionalne struktura koja je, uprkos svemu, očuvana i tokom 90ih. Ona se temelji na razvoju tolerancije iz doba kraljevine Crne Gore i anifašističkih vrijednosti iz kasnijeg perioda. Taj okvir je, u značajnom, sačuvao građansku oazu među dominantno nacionalno određenim državama zapadnog Balkana. I 14 godina nakon obnove nezavisnosti taj koncept ostaje živ sa većinskom podrškom, a što je prethodna vladajuća struktura podcijenila.

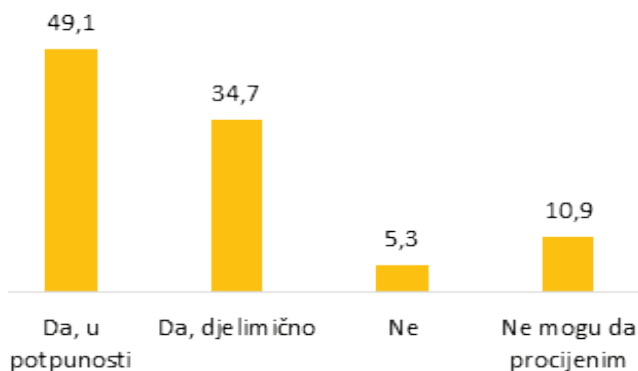
To dokazuju podaci da građani i građanke većinski (68.7%) žele da žive u društvu gdje je poštovanje zakona izraz patriotizma, a ne potenciranje političkih i nacionalnih simbola, dok je suprotnog stava svega nešto malo više od desetine (11.9%), a blizu petine još nema izdiferenciranu poziciju (19.8%).

Iako je građanski koncept učvršćen u crnogorsko društvo, nove crnogorske vlasti ga moraju dalje jačati s obzirom da 45.5% anketiranih smatra da su vlasti obezbjeđivale multietično i multireligijsko društvo. Posebno je, u datim okolnostima, ohrabrujuće da je polovina intervjuisanih mišljenja da zarad državnog interesa treba u drugi plan staviti nacionalnu i vjersku pripadnost (50.7%), a da se tome protiv tek četvrtina (25.2%), uz četvrtinu neodređenih (24.1%). To ukazuje i da je biračko tijelo na izborima kaznilo DPS zbog široke manipulacije ovim pitanjem, a ne da je promijenilo odnos prema crnogorskoj državnosti. Naravno, na ovim pitanjima, treba raditi i povratiti vjeru građanima i građankama da je Crna Gora država svih umjesto samo onih koji pripadaju određeno privilegovanoj političkoj strukturi.

Krive svih indikatora ukazuju na podršku i prepoznatljivost značaja građanskog koncepta crnogorskog društva. Potreba većeg stepena poštovanja zakona i angažovanja oko obezbjeđivanja funkcionalnog ustavnog uređenja države su izraz nezadovoljstva sa radom ranije vlasti na tim pitanjima, na kojima je indikativno i velikim dijelom i DPS zasnovao vlast, ali nije razumio kad je istrošio tu kartu.

## VJERA KAO OSNOVA PROMJENE

### Građani i građanke kao tvorci promjena



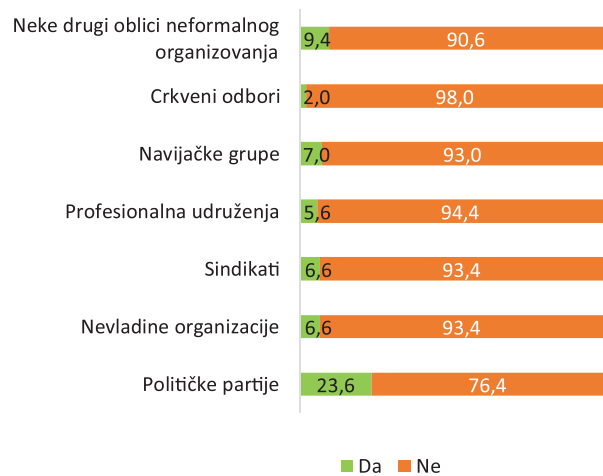
Grafik 10: Da li vjerujete da građani i građanke mogu da utiču na promjene u društvu?

Nesporno osvježavajući je podatak da građani i građanke u ogromnoj većini (83.8%) vjeruju da mogu da biti nosioci promjena, bilo da se to odnosi na direktan (49.1%) ili djelimičan (34.7%) uticaj, dok samo nešto više od šestine njih nema tu vjeru ili ne može da procijeni.

To se još uvijek ne reflektuje upečatljivo u njihovom društvenom i političkom aktivizmu, jer su oba ispod srednje vrijednosti od 1 do 10, uz naznanku da su oni spremniji da iskažu svoj aktivizam van političkih partija (društveni aktivizam je na srednjoj vrijednosti od 4.11, a politički na 3.13).

Ovakav disbalans se dijelom može objasniti i činjenicom da do parlamentarnih izbora 2020.godine nije bilo smjenjivosti vlasti na nacionalnom nivou, a sporadični su bili i primjeri na lokalnom nivou. Takođe, odnos vlasti prema neistomišljenicima nije bio podržavajući za aktivizam, a posebno ne onaj koji ima kritički orijentisan karakter.

Međutim, određena gibanja koja su počela u posljednjih nekoliko godina, a posebno u dijelu angažovanja građana i građanki u pitanjima koja ih direktno dotiču, poput ekoloških, komunalnih, itd. bila su primjetna i ukazivala su na trend rasta lokalnih inicijativa. Tako se sve više demonstrirala i razvijenija građanska svijest koja preduzima akciju umjesto da čeka da to urade partije, institucije ili neko drugi u njihovo ime. Uspjeh nekih od tih akcija je zacijelo imao pozitivan efekat i jačao vjeru u mogućnosti promjene.



Grafik 11: Da li ste član neke političke partije, nevladine organizacije ili neformalne grupe?

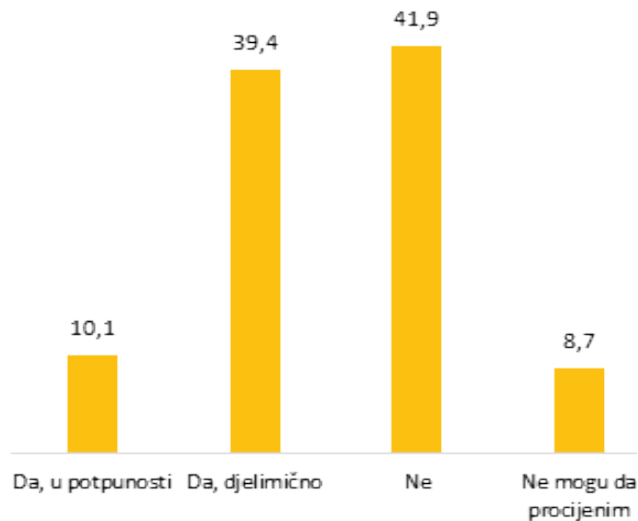
Istraživanje je dalo podatak i da je skoro svaki četvrti anketirani izjavio da je član političke partije, a više od trećine (37,2%) da su članovi neke nevladine organizacije ili neformalne grupe.

### Ljudi i partije

Dvije trećina građana i građanki navelo je da je djelimično informisano o radu političkih partija, dok je petina cijenila da su potpuno informisani. U tom dijelu značajnu ulogu imaju mediji, a posebno televizije i portali, kao najčešći izvori informisanja.

Svaki deseti građanin i građanka u potpunosti vjeruje političkim partijama, dok im oko 40% djelimično vjeruje, odnosno uopšte ne vjeruje.

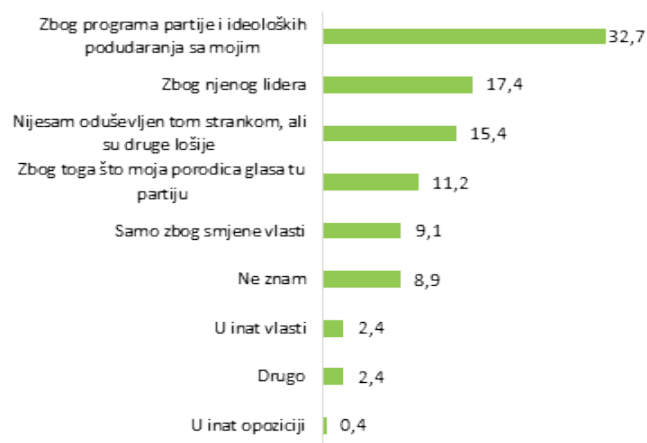
Nivo držanja obećanja od strane političkih partija, mjereno na skali od 1 do 5, iznosi 2.99. To znači da su političke partije, za koje su intervjuisani glasali, po njihovoj ocjeni, samo djelimično ispunile predizborna obećanja. Ovo je opominjući podatak za političke partije u Crnoj Gori i pitanje njihovog legitimiteta.



Grafik 12: Da li građani i građanke vjeruju obećanjima političkih partija?

Činjenica je da to ne mijenja uvijek i neminovno njihove stavove o tim partijama jer u značajnom navode da će ponovo glasati za istu partiju. Ovo postaje jasnije i kad se pogledaju opredjeljujući razlozi koji za glasanje za neku partiju.

Naime, pored očekivane trećine onih koji glasaju zbog programa i ideoloških podudaranja, nije mali broj onih koje opredjeljuje lider partije i nedostatak bolje alternative.



Grafik 13: Zbog čega biste glasali određenu političku partiju?

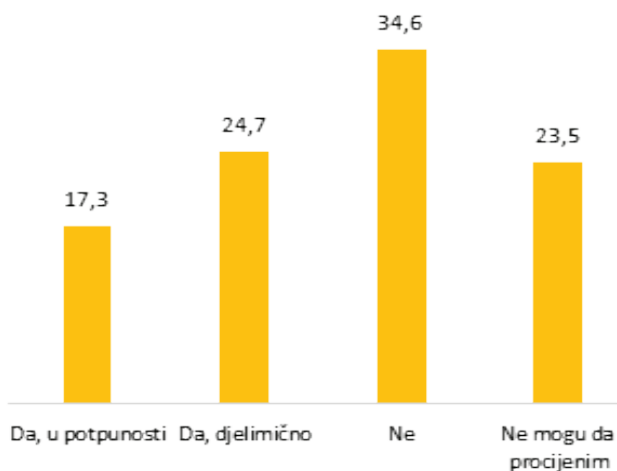
Međutim, imajući u vidu trend političkog sazrijevanja građana i građanki na nekim od sljedećih bliskih izbora ovo može da se vrati vrlo negativno političkim partijama koje ne ispune obećanja, a tu će biti osobito velika očekivanja od nove većine koju čine tri, do nedavno opozicione, koalicije.

## KOME SMO OKRENUTI?

Rezultati ovog istraživanja o ideološko-političkoj orijentaciji i vrijednosnim tendencijama govore o težnji crnogorskog društva ka određenim idealima, koji su za sada prilično nerealni. Ali, to su tendencije koje niti jedna ozbiljna vlast ne bi smjela ignorisati a koje će svoj izraz za novu vladajuću većinu imati i u velikim i teško dostižnim očekivanjima.

Nesporna je jasna orijentacija ka vrijednostima zapadnih društava, socijalne pravde i poštovanja lokalnih specifičnih tradicionalnih vrijednosti. Zadnja stavka se često preskače, uz prebrzu ocjenu da je u koliziji sa razvojem modernog demokratskog društva. Ipak, novija politička istorija je pokazala da takva društva mogu uspješno da integrišu kulturno-tradicionalističke vrijednosti sve dok one ne ugrožavaju liberalno viđenje prava i uloge svih aktera tog društva.

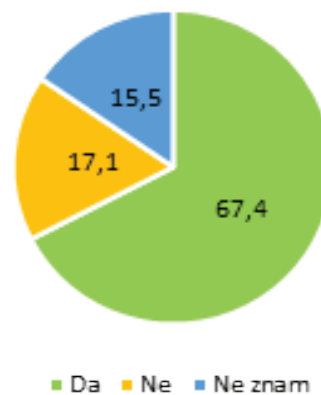
Jedan dio istraživanja se odnosio i na spoljnu politiku. U tom dijelu, trećina građana i građanki smatra da članstvo Crne Gore u NATO nije donijelo korist našoj državi. Podršku članstvu EU daje više od dvije trećine, što ukazuje da nadležne institucije nijesu adekvatno iskomunicirale koristi članstva u NATO, a što se dijelom može objasniti i insistiranjem odlazeće vlasti da je to isključiva zasluga do sada vladajuće koalicije a ne različitih struktura koje su članstvu doprijemili iz svojih pozicija.



Grafik 14: Da li smatrate da je članstvo Crne Gore u NATO donijelo koristi državi?

Na drugoj strani, naglašena aktivnost EU se reflektovala i u većoj podršci. Treba, međutim, napomenuti da je EU

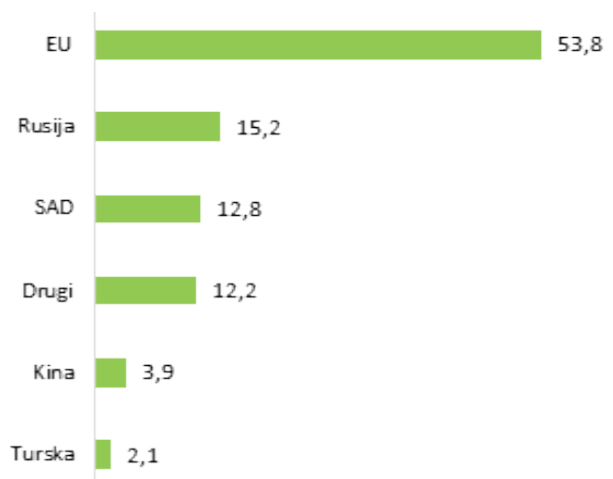
uvijek imala širi društveni konsenzus jer se, između ostalog, pristupni pregovori doživljavaju i kao okvir demokratizacije čitavog društva.



Grafik 15: Da li podržavate članstvo Crne Gore u EU?

Takođe, ova podrška EU je vezana i za ukupnu pro-evropsku orijentaciju, pa stoga nije slučajno i što je DPS nakon tri decenije pao sa vlasti, između ostalog, i zato što je izgubio taj imidž i počeo da vodi državu i društvu u stagnaciju, čak u određenim segmentima i regresiju, kad je riječ o evropskim integracijama, na šta su sve direktnije opominjali i iz EU kroz svoje izvještaje.

Kao najvažniji spoljnopolitički partner Crne Gore vidi se EU, a slijede Rusija i SAD. Pozicioniranje SAD iza Rusije očigledno predstavlja posljedicu nižeg nivoa angažmana SAD u Crnoj Gori od kako je Crna Gora postala članica NATO saveza.



Grafik 16: Ko je najvažniji spoljno-politički partner Crne Gore?

Nalazi istraživanja su ukazali da građani i građanke Crne Gore smatraju (u natpolovičnoj većini) da su odnosi Crne Gore sa svim susjedima, izuzev Srbije, veoma dobri i dobri, a odnos ka Srbiji je očekivana posljedica skorašnjih tenzičnih političkih dešavanja.

Istraživanje je uključilo i odnos građana i građanki prema svojoj budućnosti u Crnoj Gori i pokazalo da petina ispitanika želi, ali i planira, da napusti Crnu Goru, a među njima prednjače mladi i obrazovani. Kao glavni razlog zbog kojeg bi napustili Crnu Goru, navodi se poboljšanje uslova života. Najpoželjnija zemlja preseljenja je Njemačka, a slijede SAD, druge članice EU, zatim nordijske zemlje, itd. Na žalost, o ovom se problemu još nedovoljno govori u Crnoj Gori, a nema ni sistemskih napora institucija da se adresira što može imati dodatne negativne efekte za državu ograničenih ljudskih resursa.



## KA DRUGAČIJOJ CRNOJ GORI

Tijesan izborni poraz DPS-a na parlamentarnim izborima predstavlja početak kraja trodecenijske vladavine DPS-a oličenog u liku Mila Đukanovića, koji je bio i u fokusu izborne kampanje opozicije kao ključni politički oponent.

Zanimljivo je kako je susjedna Srbija, koja se često pominjala kao važan akter ovih izbora, reagovala. Jedan dio je to dočekao sa frenetičnom oduševljenjem jer je u Đukanoviću vidio neprijatelja srpskog naroda, dok je drugi depresivno vidio u tim rezultatima povratak Crne Gore nekom mitu o srpskim zemljama i političkom prostoru, daleko od realnosti i preuzetih međunarodnih obaveza. Crna Gora je, tako, postala linija spajanja između tzv. „prve“ i „druge“ Srbije, jer bez obzira na sve njihove razlike obje su pokazale da su izbori i odluke građana i građanki Crne Gore dobri samo kada su njima po volji. Rijetki su bili oni u Srbiji koji su, u mirnoj i demokratskoj smjeni najdugovječnije vlasti u regionu, vidjeli nagovještaj demokratske evolucije. Pri tom, niko od aktera u Crnoj Gori nije doveo u pitanje zakonitost i legitimitet izbornih rezultata.

Vlast DPS-a se u toj dekadentnoj fazi oslanjala na preuveličavanje opasnosti od obnove velikosrpskog projekta kojim bi Crna Gora nestala kao suverena država, odnosno bila svedena na vazalni status. Sukob sa SPC i neizvedena ideja o konstituisanju nacionalne pravoslavne crkve kao konačnom zaokruženju državnog projekta i odvajanju od srpskog kulturnog kruga i tradicije, kao i stvaranje animoziteta prema onome što dolazi iz Srbije nije bio odlučujući za izbornu promjenu, ali jeste doprinio stvaranju atmosfere političke napetosti koju je osjećala ogromna većina građana i građanki u predizbornom periodu (78.9%) i izbornom porazu DPS-a.

Postizborna priča o svojevrsnoj ravnodušnosti demokratske međunarodne zajednice ima za svrhu da obnovi podršku Zapada, podgrijevanjem straha, prije svega, od širenja uticaja Rusije u regionu i asistencije Srbije u tom poslu. Tako se pokušava praviti slika nove "trodjelne i nepouzdan" vlasti u odnosu na DPS i Đukanovića, koji iako značajno delegitimisani, treba da predstavljaju "pouzdanog i upotrebljivog" partnera.

No, brz i jasan dogovor unutar izbornih pobjednika oko bazičnih zajedničkih principa i koraka čini ovu strategiju brzog povratka na vlast DPS-a sve neuvjerljivijom. Naravno, od ključnog značaja je uvjerljivost i uspješnost doskorašnje opozicije u građenju mostova povjerenja i

kreiranju održive vladavinske strategije. To podrazumijeva spoj prekida i demokratskog otklona od klijentelističke i partokratske prakse prethodne vlasti sa smirivanjem društvenih i političkih tenzija, koju u ovom istraživanju konstatuju građani i građanke, uz odricanje od svakog revanšizma i preuzimanje postojećih međunarodnih obaveza. Ostaje i naglašena obaveza nove vlasti, ukoliko želi da svoj mandat iskoristi, da bude nedvosmisleno prozapadna, građanski orijentisana, inkluzivna i dosljedna u poštovanju proklamovanih principa u praksi. Prvi veći ispit će biti i kadrovski pristup koji mora zadovoljiti i principe kompetentnosti i političke odgovornosti, ali i posvećenosti jačanju države Crne Gore. Kapacitet i trajnost nove vlasti u velikoj mjeri zavisiće od umijeća prepoznavanja mogućeg i učinkovitog, a za to se nije dovoljno osloniti na većinu od jednog poslanika što podvlači potrebu uključenja i manjinskih stranaka, kao i širenja podrške za deblokadu pravosuđa.

U generalnom okviru, nema demokratske konsolidacije Crne Gore bez demokratske evolucije stranaka, kako sadašnje tako i bivše vlasti.

Zašto ne treba nikako podcijeniti građanke i građane Crne Gore?

Podrška građana i građanki je ključna. Oni su povjerovali u mogućnost promjene i moć svog glasa. Sada imaju velika očekivanja i neće se, kada su promjene na dohvat ruke, lako pomiriti sa ishodom koji bi se mogao rezimirati geslom probuđene nade – iznevjerena očekivanja.

Građani i građanke Crne Gore to i ne zaslužuju. Oni su po, komparativnim istraživačkim uvidima, i inače politički i ideološki identifikovaniji od drugih, posebno kada se radi o identifikovanju sa ljevicom, i visoko politički i građanski angažovani. Pri tom je i planetarno rašireno nepovjerenje u kolektivne građanske i političke aktere promjena manjeg intenziteta nego kod drugih, kako u regionalnom tako i u širem evropskom okviru.

Konačno, demokratskih promjena i nema bez elita koje su odgovorne politički uspravnim i punoljetnim građanima i građankama udruženim u svoje autonomne interesne i profesionalne organizacije. Te građanske organizacije su u Crnoj Gori jake i imaju kapacitet da budno isprate i ove promjene i eventualna skretanja sa puta evropeizacije crnogorskog društva. One ostaju i jedan od važnih mehanizama kontrole vlasti, pored jake i motivisane

opozicije, medija, zainteresovane međunarodne zajednice ali i same tri koalicije nove vladajuće većine koje će imati razloga da pomno prate jedni druge.

U tom kontekstu, rezultate crnogorskih izbora treba posmatrati kao početak procesa uspostavljanja političke odgovornosti koju građani i građanke traže i koja može djelovati podsticajno na dinamiziranje unutrašnjih reformskih zahvata, sa punom sviješću da nema savršenih vlasti ali i da nijedna više u Crnoj Gori neće nositi oreol nesmjernjivosti.

## O AUTORIMA

**Dr Zoran Stoilković** je redovni profesor na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

**Miloš Vukanović** je istoričar i savjetnik u Centru za građansko obrazovanje (CGO).

**Daliborka Uljarević** je izvršna direktorka Centra za građansko obrazovanje (CGO).

Ova publikacija je izdata u saradnji sa:

**Centar za građansko obrazovanje (CGO)** je jedna od vodećih nevladinih organizacija u Crnoj Gori posvećena razvoju građanskog društva i učešću građana i građanki u oblikovanju politika i donošenju odluka kroz obrazovanje različitih aktera u oblasti demokratije, ljudskih prava i evropskih integracija.



*Centar za građansko obrazovanje*  
*Centre for Civic Education*

ISBN 978-9940-44-024-4

COBISS.CG-ID 14971652

## IMPRESUM

Fondacija Friedrich Ebert / Regionalna kancelarija za Srbiju i Crnu Goru  
Dositejeva 51/1 / 11 000 Beograd/Srbija

Odgovorna osoba:

Dr. Max Brandle / Direktor/ Regionalna kancelarija za Srbiju i Crnu Goru

Tel: + 381 11 3283 285

[www.fes-serbia.org](http://www.fes-serbia.org)

Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je bez prethodne pismene saglasnosti fondacije Friedrich Ebert

## KAD POLITIČKA ELITA POTCIJENI GRAĐANE

### Parlamentarni izbori u Crnoj Gori



Polovina građana i građanki je mišljenja da zarad državnog interesa treba u drugi plan staviti nacionalnu i vjersku pripadnost. To ukazuje i da je biračko tijelo na izborima kaznilo DPS zbog široke manipulacije ovim pitanjem, a ne da je promijenilo odnos prema crnogorskoj državnosti.



Ohrabruje podatak da građani i građanke u ogromnoj većini (83.8%) vjeruju da mogu da biti nosioci promjena, bilo da se to odnosi na direktan (49.1%) ili djelimičan (34.7%) uticaj.



Od ključnog značaja je uvjerljivost i uspješnost doskorašnje opozicije u građenju mostova povjerenja i kreiranju održive vladavinske strategije. To podrazumijeva spoj prekida i demokratskog otklona od klijentelističke i partokratske prakse prethodne vlasti sa smirivanjem društvenih i političkih tenzija, odricanje od revanšizma i preuzimanje postojećih međunarodnih obaveza.

Više informacija o ovoj temi:  
[www.fes-serbia.org](http://www.fes-serbia.org)